

PETAR ŠIMUNOVIĆ (Zagreb)

POVODOM NEKIH TOPONIMA IZ BOŠKOVIĆEVA ZAVIČAJA

U nekrologu, koji sam svojevremeno napisao prof. Radosavu Boškoviću,¹ istakao sam kako njegov onomastički opus u kvantitativnom smislu nije opsežan, ali je značenjski golem. Doista, svi su njegovi članci iz područja onomastike kratki, jezgroviti, a stil u njima angažiran, duhovit, prepoznatljiv i samo na prvi pogled teže čitljiv.

Zanimljivo je da su gotovo svi Boškovićevi onomastički članci tiskani 70-ih godina.² Požaliti treba što se on ovom problematikom nije već otprije intenzivnije bavio i što mu bolest i smrt nisu omogućile da se ovom problematikom uspješno i dalje bavi. Imali bismo nesumnjivo vrijedne i značajne priloge o imenskim strukturama i tvorbi starih, poglavito srpskih antroponomastičkih tipova.

Boškovićeva erudicija indoevropajista i slavista, njegovo oštroumno zapažanje i originalnost rješenja, temeljito poznavanje literature, duhovita polemika s drugim mišljenjima (a ne s drugim osobama) nose subjektivni biljeg i draž nekonvencionalnog.

Njegovi su članci, a ovdje govorim u prvom redu o člancima iz onomastičke problematike, smjeli, katkad izazovni, a uvijek poticajni. Oni su, rekli smo, uglavnom antroponomastički. Tek jedan nosi toponomastički naslov »Povodom nekih toponima«, ali i u njemu su toponimi samo povod da se raspravlja o tvorbi hipokoristika tipa *Nesenъ*, *Bretъ*, *Vratisъ*, *Ljepov* i sl. Taj je članak, dakle, antroponomastički.

¹ P. Šimunović, *Radosav Bošković, 1907—1985*. Onomastica jugoslavica 11, Zagreb, 1984, 296—297.

² Vidi R. Bošković, *Odabrani članci i rasprave*. Izd. CANU, Titograd 1978, 487 str. U ovom izboru nedostaju dva Boškovićeva onomastička rada, koja su izašla naknadno.

* * *

Ovdje u Danilovgradu u podnožju planine Garča, u Bjelopavlićima, nalazi se lijepo travnato polje. U crnogorskom kršu nema velikih polja, ali ovo se zove *Vèl'è pòl'e*. Na rubu su mu vrela poput jezeraca, oka³ (*Krāl'ičinō òko*) i čuvena *Vilina pećina*.

U sjećanju staroga *Orla*, od kojega je antroponima (*Orle* ili sl.) ime Boškovićevu zavičaju: *Orja Luka*. Ta je *Vilina pećina* za *Orla*, u priči koju pričam, sudbonosna. Oko nje je djetić *Orle* čuvao ovce. Bio je »malen kao crvić, bos i često gladan«; sklanjao se u tu *Vilinu pećinu*, a ovce su pasle uokolo; čuvala ih je, da olakša malome *Orlu*, *vila Kosara*. (Njezino je ime motivirano *kosom*, kako to i priliči vilama.) Ona je maloga *Orla* tetošila i othranila. Kad je *Orle* ponarastao, htio joj se odužiti za dobročinstvo. Ona je tražila da *Orle* ubije *bega Rizvana*, da kao dokaz donese malo *njegove krvi* ondje blizu *Viline pećine*. *Orle* pođe, nađe *Rizvana* pored *vode*. (U bezvodnom kraju gdje je voda dragocjenost za ljude i blago sve se zbiva oko *vrela*, *jezerca*, *studenca*.) »Pobio *Rizvan* koplje u zemlju, bacio suru međedinu preda se, namakao kalpak na obrve i mrko gleda«. Na *Orlov* pozdrav ne odzdravi, već ga uhvati za prsa i vitlao njime sve do ruba brjega. Kad ga je kanio baciti u bezdan, *vila Kosara*, koja je promatrala prizor iznad *Viline pećine*, nateže strijelju i ubi *bega*. Iz rane mu izbi *mlaz krvi* i *napuni škrip*. Tako je nastala *Begova jama* kod *šarene Ploče* blizu *Orje Luke*. Njezina voda i danas, zbog *krvi begove*, ima crvenkastu boju. *Orle* i *vila Kosara* nađu se zatim kod *Viline pećine*. *Kosara* je vrlo žalila što je na taj način usmrtila *bega Rizvana* i lila je neprekidno *suze* za njim. Na kraju se od plača i tuge *skamenila*. Ispod toga kamena teče od tada bistra *voda kao suza*. To je *Vilin studenac*.

Ovo je djelić etnoloških priča *Mićuna Pavićevića*, objavljenih god. 1936. u Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena.⁴ Onimi ovdje spomenuti: *Orle*, *Orja Luka*, *Vilina pećina*, *vila Kosara*, *Vilin studenac*, *Begova jama* i sl. nemaju realni, povijesni motiv, već i po tome što dijelom pripadaju mitu i legendama.

Jesu li stoga ta imena hirovi slučaja, plod dokone mašte? Ova disciplina, kojoj je velik dio svojega opusa posvetio i prof. R. Bošković, ne zasniva se na hirovima, slučajnostima i proizvoljnostima. Ona kao svaka druga znanost istražuje uzroke i zakonitosti pojavama. Onomastičari se ne zanose anegdoticom, već

³ Ovak zemljopisni termin antropomorfnog, metaforičkog postanja označuje u kršu »izvor«, »mjesto na jezeru koje se ne smrzava«, »bistrije mjesto na površini vode«, odnosno »bistrije mjesto na dnu jezera«. Vidi u knjizi P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*. Izd. Logos, Split 1986, 246. Usp. bilješku 6.

⁴ M. M. Pavićević, *Etiološke priče iz Crne Gore*. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, XXX/2. Izd. JAZU, Zagreb 1936, 145—180.

istražuju stvaralačku pobudu imena, vezu imena i imenovanog objekta te razvitak imenskih oblika unutar jezičnoga razvitka.

Ime *Orle*, naprimjer, pripada skupini najstarijih osobnih imena zoonimijske motiviranosti iz profilaktičke faze. *Or(a)ō* u crnogorskim planinama, u crnogorskoj literaturi, te mitologiji i folkloru naročito, ima jako afektivno i simboličko značenje. *Vila Kosara*, jedno od naših najstarijih ženskih imena s potvrdom čak iz XI stoljeća.⁵ *Izvori, oka, pećine*, u crnogorskom kršu neophodna pojišta i skloništa, nose imena mitološke naravi.⁶ Tuđinac *beg Rizvan* nosi strano, tursko ime i njime je, kad nastaju ova imena i ovi sadržaji u njima, potpuno legitimiran.⁷ *Rizvan* je jak, bahat, usiljen poput, recimo, age Čengića. Prizor borbe Rizvana i mladoga Orla vrlo asocira na biblijski motiv (Golijatov i Davidov), inače poznat u crnogorskoj literaturi u liku Kanjoša Macedonovića.⁸ Kameni kukovi dobivaju antropomorfne oblike skamenjenih junaka i nesretnih djevojaka u sadržaje u koje puk unosi svoje rasudbe osvete i ukletosti. Suze se djevojačke pretvaraju u bistre izvore. Motiv krvi kojom se dokazuje izvršenost čina (i sl.) nalazi svoje pobude u lokalnoj povijesti, u svjetonazoru puka i pohranjuje se u imenu kao trajnom spomeniku narodnoga pamćenja. Na taj način nastaju i žive mitovi i legende, koji uvijek imaju svoje prapočelo u zbilji života i svoje izdanke u usudima suvremenika, prepoznatljive u imenskim preoblikama na razini sadržaja i forme. Nismo daleko od istine kad razmišljamo nisu li povijesti koje žive u legendama doista prave povijesti?!

Za proučavanje etiologije imena ove vrste potrebno je istražiti i razumjeti sav splet okolnosti u kojima sudjeluju afektivni,

⁵ Milica Grković, *Rečnik ličnih imena kod Srba*. Izd. Vuk Karadžić, Beograd 1977, 267.

⁶ Usporedi u ovim etiološkim pričama tumačenje postanka imena *Kral'ičino oko* u vezi s kraljicom Jelenom, po kojoj je crkva ovdje u Bjelopavličima dobila ime *Jelenak*. Kraljica se, navodno, za posjeta manastiru Bogovine, između grada Spuža i manastira Ostroga, zagledala u veliki vir koji je izgledao kao jezero. Narod od tada to jezero zove *Kral'ičino oko*. Slične su pučke etiologije u vezi s vodama u ovom okolišu: *Baš-vrelo* u vezi sa sv. Vasilijem Ostroškim, *Crno jezero* na Durmitoru u vezi sa sv. Savom, *Đevojački vir* — motiv poznat i u drugim mitologijama u vezi s imenom *Skočidjevojka* (v. F. Bezljaj, *Problematika imena vir in Skočidjevojka*. Zbornik Prva jugoslovenska onomastička konferencija, 2. Izd. CANU, Titograd 1976, 13—20); *Mandina voda*, vrelo nastalo od suza udovice Mande za pomora kuse u Cucama: *Modro oko*, izvor na proplanku Garča od otopalog oka vile Basare itd. Vidi detaljnije: M. M. Pavićević, *ibidem*.

⁷ Osobno ime *Rizvān*, muško muslimansko ime. Postalo je od aranskog apelativa *riḍwān* »zadovoljstvo«, »blagonaklonost«. Usporedi: A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*.⁸ Izd. Svjetlost, Sarajevo 1973, 536. Isto: I. Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla*. Sarajevo 1977, 437.

⁸ Stjepan Mitrov Ljubiša svoje pripovijetke, među kojima ističem pravo *Kanjoša Macedonovića* i, uz već prije spominjan motiv, *Skočidjevojku*, piše na narodnom predanju, na kojem nastaju i onimi koje smo upravo naveli.

folklorni i drugi čimbenici lokalne povijesti. Imena obično prikrivaju leksičko značenje; puk njihovim oblicima »bez smisla« pridružuje različite sadržaje svojih svjetonazora. Takve imenske etimologije moraju biti u središtu onomastičkih proučavanja jer nisu proizvoljno nastale već su povijesno uvjetovane.

Ako u imenu za današnje naselje *Grđhote* na Šolti (od *grđhot* »sitno, drobljeno kamenje«) postoji etiološka anegdota po kojoj su mještani, utvrđeni u svojim dvorima, prijetili gusarima: »*Gđri hđ(di)te*«, a ime susjednog sela *Stomorske* (nastalo od romanske sintagme *san(c)ta Maria*, s pohrvaćenim pridjevom: *santa* → → *sqt(a)* → *sto-*, kao primjerice u toponima na crnogorskom primorju: *Sutomore*, *Sutorinsko polje*, *Vrsuta* itd.⁹) ima svoju etiološku priču o kugi koja je svake noći za pohoda *stotinu umorila* (*stomorila*), onda oba imena i *Grđhote* i *Stomorska*, pučki protumačena, nose povijesnu istinu o gusarskim pljačkama i čestim kuginim pohodima u srednjem vijeku na taj otok.

Ako se ime ličkog naselja *Crna vas* nakon velikih migracija u XVI i XVII stoljeću kod doseljenih govornika istočnohercegovačkoga govornog tipa, u kojih imenica *vas* »selo« nije bila uobičajena, postane *Crna Vlast*, kako se donedavno (dakle nekoliko stoljeća) zvalo to naselje blizu Plaškog, onda ta pučka preinaka u Krajini, poligonu ratovanja i bezvlađa, na granici prema »*Turskoj*«, doista biva *crna vlast* i ta izmijenjena stvarnost inkorporirana je u izmijenjeno ime. Ta je pojava u toponimiji česta, razložna i zasnovana na činjenici da se oblik toponima u toku vremena promijeni kad se stvarne prilike u vezi sa zemljopisnim objektom promijene. Tako se mogu protumačiti raznovrsne pučke i »učene« etimologije imena *Baňa Luke*.¹⁰ V. Karadžić to ime izvodi od pridjeva *bajni*, drugi od *baňa*, treći opet od *bajin*, jer u nadošlog, novoštokavskog pučanstva imenica *ban* i stari oblik posvojnog pridjeva od nje (*baň*) nisu bili uobičajeni u toponimiji, kao što su bili česti u starinaca na zapadnom području: *Baňdvor*, *Baňa loka*, *Baňa Lučica*, *Baňe Selo*, *Baňa Vas*, *Baňevac* itd.

Spomenimo pučke etimologije imenâ bračkih naselja *Pučišća* i *Prážnica* (prvo ime od dalm. latinskog *puteu(s)* »zdenac«, drugo u vezi s glagolom *pražiti* »paliti (npr. šume radi dobivanja plodnoga zemljišta)«. Puku je prvo ime u vezi s imenicom (*s*)*pužišće*, jer su se prvi stanovnici novovjekih Pučišća doista *spuzli* (spustili) s visoravni iz sela *Prážnice*, koje se selo tada (*is*)*praznilo*. Povijesne istine u tim prividnim, pučkim etimologijama također su povijesno uvjetovane i one moraju ostati u vidokrugu onomastičkih istraživanja.

⁹ P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija (Toponimi sa dalmatskim pridjevom san(c)tu(s))*. Izd. Logos, Split 1986, str. 112.

¹⁰ Vidi Petar Kočić, *Istorija imena Banje Luke*, u: M. Šipka, *Jezik Petra Kočića*, doktorska disertacija, rkp. Sarajevo 1982, str. 101—102.

Pučku etimologiju, i uopće mijene u imenu, u obliku i sadržaju, suvremena lingvistika, pogotovu psiholingvistika i semantika, uzima ozbiljno u razmatranje, te istražuje stvarne i izvanjezične pobude njihove pojavnosti. Sonorne sličnosti određenoga imena s drugim riječima skreću ime k novoj konceptualizaciji koja reetimizacijom izražava novu jezičnu i društvenu realnost.¹¹

Kad je nova konceptualizacija imena prešla iz (individualnog) govora u (kolektivni) jezik, te ime postalo stalno i neizmjenjivo, važnost prvotnih, pa i sekundarnih motivacijskih pobuda, koje su pokrenule izmjene, postaju zanimljive i prepoznatljive tek sociologu, etnologu, domaćim kroničarima i, naravno, onomastičaru. Tim postupkom reetimizacije vraća se imenu njegova semantička prozirnost i vrijedno je istražiti što je u trenutku nastanka promjene bilo u svjetonazoru onoga koji je ime izmijenio i onih koji su te izmjene prihvatili i oblik dotičnoga imena ustalili.

Neovisni o svojoj jezičnoj uporabi od rečeničkog konteksta, toponimi su više od ostalih klasa leksika predmetom izopačivanja likova. Izopačivanja se mogu zbivati na nekoliko razina: a) redukcijom glasova: Mejučel-je → Meučel-je → Mučel-je; Prhovo → Pr(h)ôvo ... b) utjecajem strane grafije: Grič ← Greez ← ← Gradec itd.

Pojave kvarenja toponima izazvanu psiholingvističkim, ali i stvarnim razlozima dijelimo na dvije skupine:

— Pojave izazvane akustičkom sličnošću pripadaju domeni leksičke atrakcije: *Pod Jakovje stine* → *Pol-jpkove stine* (: poljāk), *Prčac* (= *pri(je)čac*) (: *prčac* »izbočina«). Ime na taj način producira nova značenja na temelju starih ustaljenih i potisnutih iz upotrebe. Te pojave ne nastaju samo jezičnom ekonomijom u mentalnoj inerciji govornikovoju (npr. *Prčac* : *pričac*, tj. redukcijom vokala /i/ uz /r/ i stvaranja sekundarnoga /r/, kao u leksemima iz dotičnoga govora: *přko*, *grhotà*, *mřža*), nego reetimizacijom zbog zaboravljenog prvotnog značenja u apelativu koji se proprijalizirao u toponim i fonijskom sličnošću s drugom riječi koja postaje pobudom imenske promjene. — Promjene izazvane značenjem druge riječi pripadaju području semantičke atrakcije. Ona je česta u toponimima stranoga porijekla u kojima se davno ugasila veza s apelativima koji su u osnovama tih imena. Tako primjerice toponim *Košćun* (= hrid s ostacima žida nekadašnje romanske utvrde) dolazi pod udar atrakcije zbog gubitka leksičkoga značenja koje je u dalmatskom apelativu *castellione* (od kojega su apelativa mnoga imena *Košl'un*, *Košjun*, *Koštilo*, *Kašuni* itd.). Valjanost ove veze dokazuje se arheološkim ostacima i hrvatskim imenom uvale do *Košćunà*, koja se zove *Zagradac* (*castellione* = *gradac*).

¹¹ V. Vinja, *Jadranska fauna, etimologija i struktura naziva*. Izd. JAZU — Logos, Split 1986, I, 22, 31.

Morfološka atrakcija mnogo je češća nego se to na prvi pogled očituje. Terenska istraživanja, poznavanje lokalne povijesti, dijalekatskih karakteristika i sl. pomažu da se etiološki i etimološki protumače toponimi čije je likove »izopačila« morfološka atrakcija.

Semantička atrakcija počiva ponajviše na značenju druge riječi koja je sličnoga fonijskoga sastava. Ona često nastaje dekompozicijom imena kod složenih imena u nekoj od sastavnica toponimijske sintagme: *Kôńsko selô* (umjesto metaforičkoga imena: *Kôńsko sedlô*), *Rāžni krūh* (: raž), umjesto *Rožnî kûk* (: rôg), *Borôv vrôt* (: vrât → *vrôt*), umjesto *Borôv rôt* (: rt/rât → *rôt*) itd.

Rezultat djelovanja tih atrakcija različit je. Morfološka atrakcija vodi u homonimiju, odnosno u istoimenost različitih zemljopisnih objekata, a semantička atrakcija u polisemiju, odnosno u višeimenost istoga zemljopisnog objekta, o čemu sam pisao na drugom mjestu.¹²

U ovakvim imenskim preoblikama uvijek se dovodi u odnos bliskost izraza i sadržaja, bilo da se ta veza ostvaruje nesvjesno, kao uglavnom u toponomastičkoj atrakciji na fonetskoj i morfološkoj razini, bilo svjesno, kao uglavnom u tzv. pučkoj etimologiji. U poučkoj etimologiji se, dakle, ne radi o inerciji govornikovo-voj kao uglavnom u atrakcijama, već naprotiv o naporu koji ima za cilj jasnoću koja izvire iz jezične tendencije da se imenom prenese leksičkosemantička, a ne samo onomastička poruka.

Pučku emitologiju u imenima nije moguće sasvim razlučiti od imenskih atrakcija. I atrakcija i pučka etimologija uzrokovane su »nesmislenošću« imena i javljaju se onda kad ime (dakle izraz) prekida vezu sa pobudnim motivom, etiologijom imena. Ta »nesmislenost« u imenu otklanja se tako što se u ime presađuje fonijska sličnost bliske riječi i toj se novoj fonijskoj postavi imena nakalamljeje novo značenje, kako je primjerice u ovdašnjim, bjelopavličkim toponimima *Kral'ičino oko*, *Modro oko*, te u toponimima *Kôńsko selô*, *Borôv vrôt*, *Cřnā Vlāst* itd.

Pri istraživanju imenâ potrebno je slijediti razvitak izraza i sadržaja i tražiti razloge promjenama koje nastaju. Doista svoj puni smisao ima deviza Rudolfa Meringera: »Ohne Sachwissenschaft kein Sprachwissenschaft mehr!«¹³. U svjetlu te devize valia npr. odgovoriti otkud toponomastička sintagma *Bôka kôtorskâ*, a ne, recimo, **přčańskâ*, **pěraškâ* ili **tīvatskâ*.

Ovakva istraživanja koja su u nas vodili ljudi bez lingvističke naobrazbe često su završavala u tzv. onomastički naturalizam, u vulgarizaciju onomastike. Dijelom i zbog toga naši istaknuti

¹² P. Šimunović, *Sinonimnost i homonimnost imena kao sociolingvistički problem*, Hrvatski dijalektološki zbornik V, Izd. JAZU, Zagreb 1981, 145—149.

¹³ Citarano po radu V. Vinja, *o.c.*, I, 21.

učitelji S. Ivšić i A. Belić nisu u svojim radovima pridavali osobitu pozornost onomastičkim podacima, jer su u njima nalazili izopake o kojima govorimo, proizvoljna tumačenja njihova nastanka i nesustavni slijed jezičnoga razvitka.¹⁴

Atrakcija i pučka etimologija nemaju ništa zajedničkoga s namjernim iskrivljavanjem imena radi prikrivanja mnogih jezičnih i izvanjezičnih obilježja i poruka koji se očituju u imenima, kako je to bilo za potalijančivanja hrvatskih toponima u Istri, niti s iskrivljavanjima i preimenovanjima u današnjoj turističkoj privredi kad otočić Zečevo postaje *Otokom l'ubavi* a bokeljska *Privlaka Ostrvom cvijeća*. Katkad su takva iskrivljavanja radili vrsni jezični stručnjaci. Poučan je primjer crnogorskog oronima *Siñavina*, koji je u tom liku potvrđen često od 1733. godine, nekoliko puta i u narodnim pjesmama, u Njegoševim stihovima i naravno u puku. To je ime npr. V. Karadžić u I izdanju Rječnika unio u izopačenom obliku kao *Siñaevina*. U tom se liku prešampava u sva dalja izdanja. Od Karadžića ga preuzima Đ. Daničić, pa J. Cvijić, pa Akademijin Rječnik itd., unatoč tomu što su se mnogi osvjedočili da u puku živi jedino lik *Sinjavina*.¹⁵ V. Karadžić je u svoj Rječnik umjesto pravilnoga imena *Konavli* unio pogrešan lik *Konavl'e*, umjesto narodnog imena *Kaštela* unosi svoj pogrešni lik *Kaštela*, kao što je proizvoljno unio i ovaj oronim *Siñaevina*. Za imenski lik treba imati mnogo sluha i ne valja princip kojega se on držao, a navodi ga u II izdanju Rječnika: »Ja sam one riječi što su štampane prije donio amo u glavi, pa ih poslije pisao kako sam ih se mogao opominjati« (Beč 1851). U osnovi je toga imena pridjev *siñ* »koi je žutomrke boje«, odnosno *siñav* (+ -ina).¹⁶ Dovoljno se prisjetiti česte denominacije po bojama, među inima i *Siñe more*, drugo ime za Jadransko more, potvrđeno od P. Vitezovića i u vezi s tim *B(ij)elo more* (za Egejsko more) koje je ime i danas u uporabi kod Bugara.¹⁷

Samovoljna prekrajanja imena nemaju ništa zajedničkoga s leksičkom atrakcijom, a pogotovu s pučkom etimologijom. Zorno to pokazuju onimi u pučkim imenskim tvorbama kojima smo počeli ovo izlaganje. Ta imena nose mitologiziran, gotovo poetiziran odzvuk prošlih vremena u Boškovičevu zavičaju, lijepom i pretrudnom poviješću; u njegovoj Orjoj Luci iz koje se taj časni istaknuti znanstvenik vinuo poput orla — od gnijezda do zviježda.

¹⁴ Vidi u knjizi P. Šimunović, *Naša prezimena*. Izd. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1985, 262.

¹⁵ Podatke uzimam iz rada Milovana M. Šćepanovića, *Siñavina*, rukopis.

¹⁶ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, III, s.v. *sinj*², str. 239.

¹⁷ P. Skok, *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split 1934, 70—71.

Petar ŠIMUNOVIĆ

ON SOME TOPONYMS FROM BOŠKOVIĆ'S NATIVE COUNTRY

S u m m a r y

In connection with some etiological observations concerning the place names in Bilopavlići, the author discusses the morphological and semantic corruptions and the folk etymology which has given new lexical content to some names.

In the author's opinion, it is necessary -for both linguistic and extra-linguistic reasons, to discover the cause of these changes, as the new meanings and the corruptions consequent upon them, are not brought about by inertia or speech pathology, but rather find an incentive in local history.